

Яницька О. Ю. к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТУ ВИКЛАДАЧА

Анотація. У статті розкрито актуальні проблеми формування та зміцнення авторитету викладача: зменшення психологічної дистанції зі студентами; підвищення загальної культури та інтелігентності викладача; розширення знань з педагогіки та психології вищої школи; впевненість у важливості проблем, які розв'язуються під час лекційних занять і встановлення безпосереднього контакту з аудиторією (розмовна манера викладу, доброзичливе ставлення до запитань студентів під час лекцій тощо), відсутність вікової та професійної деформації.

Ключові слова: авторитет, спілкування, ідеал, психологічна дистанція, мимовільне наслідування, професійна деформація.

Аннотация. В статье раскрыты актуальные проблемы формирования и укрепления авторитета преподавателя: уменьшение психологической дистанции со студентами; повышение общей культуры и интеллигентности преподавателя; расширение знаний по педагогике и психологии высшей школы; уверенность в важности проблем, которые решаются во время лекционных занятий и установления непосредственного контакта с аудиторией (разговорная манера изложения, доброжелательное отношение к вопросам студентов во время лекций и т.д.), отсутствие возрастной и профессиональной деформации.

Ключевые слова: авторитет, общения, идеал, психологическая дистанция, невольное подражание, профессиональная деформация.

Annotation. The article deals with the current problems of development and strengthening of teacher's authority: reducing the psychological distance with students; improving the overall culture and intelligence of a teacher; increasing knowledge in pedagogy and psychology of high school; belief in the importance of problems solved during lectures and establishing of a direct contact with the audience (colloquial manner of presentation, friendly attitude to students' questions during lectures, etc.), the absence of age and professional deformation. The article analyzes the results of the survey of teachers and students.

Key words: authority, communication, ideal, psychological distance, involuntary imitation, professional deformation.

В умовах ECTS, коли студенти можуть вибирати викладача, важливу роль відіграє його авторитет. Авторитет підсилює інтерес до предмету, який викладається [1; 2]. Тому сучасному викладачу потрібно прикладати зусилля для становлення, зміцнення та підтримання свого авторитету. Цього можна досягти науково обґрунтованими методами та прийомами, якими повинен володіти викладач. Авторитетного викладача студенти мимовільно наслідують, що в подальшому сприятиме продуктивному впровадженню використовуваних методів та прийомів у власну практику та їх творчому розвитку. Однак останні десять років ця проблема менше приваблює вчених ніж раніше; деякі теоретичні аспекти залишаються не достатньо дослідженими; практика навчання студентів потребує викладачів, у яких є не лише професійні знання та компетенції, але й справжній авторитет, який базується не тільки на рольовій позиції.

Проблему формування авторитета педагога досліджували І. А. Зязюн [1], Н. В. Кузьміна [2], Д. Ф. Самуйленков [3], Ю. П. Степкін [4] та ін.

Однак в педагогічних дослідженнях автори наукових публікацій найчастіше звертаються до проблеми авторитета викладача серед учнів, що спонукає нас до нових досліджень.

Мета нашого дослідження – дослідити найбільш актуальні проблеми формування та зміцнення авторитету викладача вузу.

Для досягнення мети вирішуються такі завдання: з'ясувати, які фактори визначають вплив викладача на студентів; визначити шляхи зміцнення та утримання авторитету викладача ВНЗ.

Спілкування викладача на лекціях і практичних заняттях має свої особливості. Воно докорінно відрізняється від спілкування на уроках.

Його специфіка – в значній монологічності. Така форма взаємодії досить обмежена. У цьому випадку для посилення впливу на аудиторію надзвичайно важливим є авторитет викладача. Коли студент іде на лекцію авторитетного викладача, в нього вже існує певне налаштування, яке підсилює інтерес до предмету та підтримує стійкість уваги упродовж лекцій. Звичайно, це не означає, що авторитетний викладач не повинен долати пасивність аудиторії; різними способами залучати її до активного обговорення навчального матеріалу.

Авторитет викладача – потужний каталізатор особистого впливу. Сила авторитету повинна бути не руйнівною, а – творчою. Якщо ж вона принижує, деформує то авторитет стає знаряддям маніпулювання [1, с. 81].

Любов до студентів – є важливою умовою формування педагогічного авторитету. Важливо в кожному вихованці бачити справжню людину [2, с. 34].

Авторитетному педагогу притаманний педагогічний такт, який виявляється у творчій, педагогічно виправданій винахідливості, спритності, ініціативності, в обміркованості дій, в самовладанні, витримці, в чуйності і вимогливості.

Сучасні дослідження [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11] свідчать про зміни в уявленні людей про авторитетного педагога: збільшується частка особистих зусиль у підтримці авторитету та зменшується вклад в авторитет рольової позиції. Не слід розраховувати на те, що саме положення викладача ВНЗ повністю визначає його вплив на студентів. Марно деякі викладачі сподіваються лише на вплив рольової позиції, і тому не прикладають зусиль для становлення, зміцнення та підтримки свого авторитету.

Найбільш простою, поширеною формою впливу авторитету особистості є мимовільне наслідування. Наслідування пов'язане з інтуїтивним, цілісним сприйняттям всієї людини, з її зовнішніми і внутрішніми якостями. Голос, жести, манери ніби фіксуються, і цей образ не усвідомлено керує поведінкою того, хто наслідує. Такий персоніфікований спосіб подачі ідеалу у вигляді образу в деякій мірі недосконалий. Лише усвідомлення і називання якостей авторитетного викладача і використовуваних ним методів і прийомів сприяють надалі не лише продуктивному впровадженню їх у власну практику, але і творчому виконанню та розвитку.

Зміна установок людини може відбуватися трьома способами: шляхом інтеріоризації (засвоєння), ідентифікації (наслідування) і зовнішньої покори. Причому найбільш вагома зміна відбувається при інтеріоризації, коли думка авторитетної людини включається у систему цінностей, стаючи особистою думкою людини.

Встановленню безпосереднього контакту з аудиторією сприяє розмовна манера викладу (а не монотонне читання конспекту) і доброзичливе ставлення до питань, що задаються під час лекції. Перетворюючи відповіді на них у взаємний обмін думками, викладач може активізувати інтерес аудиторії і тим самим полегшує засвоєння знань. На жаль, відсутність відповідних підручників і друкарських конспектів лекцій інколи затрудняє налагодження такого психологічного контакту, оскільки студенти посилено конспектують висловлювані відомості, не намагаючись навіть їх розуміти, а лектор бачить перед собою зосереджених на бездумній фіксації робіт, з якими неможливо встановити емоційний контакт. Коли студент отримує перед початком лекції опорний конспект (багато наших викладачів є авторами підручників з грифом МОН України), лектор має достатньо часу для відповідей на питання, це підвищує активність студентів і дозволяє зберегти жваве спілкування під час лекції.

Справжній вклад у майстерність викладача вносить дослідницький підхід до проблеми і залучення студентів в процес активної розумової праці. Манера викладу, коли викладач йде немовби поряд із слухачами і трохи попереду, надаючи їм можливості передбачити хід аргументації, створює ефект співпраці, підвищує їх упевненість в собі і зміцнює мотивацію до засвоєння знань. Такий спосіб викладу базується на довірі до самостійного мислення студентів, стимулює їхню розумову діяльність.

Дієвість такого прийому подачі матеріалу підсилює використання персоніфікованої форми, коли лектор підносить інформацію не лише як загально визнану в науці, але і як надбання свого особистого наукового досвіду. Такий спосіб викладу зближує, полегшує спілкування, сприяє налагодженню емоційних контактів із аудиторією.

Авторитет викладача тісно пов'язаний з його особистими здобутками в науково-дослідній роботі. Наведене в дослідженні Н. В. Кузьміної [2] порівняння рейтингу і самооцінки викладачів засвідчило, що викладачі з переважаючою науковою спрямованістю мають тенденцію акцентувати на проблемах, які вони науково розробляють, тим самим перетворюючи загальні курси на спеціальні, а викладачі з вузько-педагогічною спрямованістю поступово втрачають інтерес до спеціальної літератури і тому недостатньо володіють сучасними науковими даними.

Від викладачів потрібні безперервні зусилля не лише для створення і зміцнення, але і для утримання свого авторитету серед студентів, тому такі дії, що здатні його порушити, вони повинні ретельно контролювати. Так, безконтрольне повторення однотипних повідомлень, однієї і тієї ж інформації призводить до перенасичення, такого стану, при якому відбувається різке зниження здатності людей до сприйняття, виникає роздратування проти «словесної жуйки», падає довіра до інформації, що повідомляється.

На жаль, досвідчені викладачі схильні до вікової і професійної деформації. Її вияви можуть бути різними. Вікова деформація може виражатися в переконанні, що і тепер найкраще навчати інших так, як колись навчали їх самих. Педагоги забувають, що з тих пір, коли вони вчилися, минуло багато років. За цей час змінилися не лише знання, але й форми та методи їхнього викладання, а зрілому викладачеві, як і кожній людині, здається, що сприйняте в молодості – це найправильніше, найпотрібніше, найкорисніше. Тому він схильний триматися за старі методи і упереджено, а нерідко і вороже, сприймає нові способи навчання, адже, оволодіння ними вимагає від нього додаткових зусиль. Крім того, вікова деформація може виявитися в прагненні викладача формувати кожного студента за своїм образом та подобою, не усвідомлюючи того факту, що він став викладачем саме тому, що був одним з найкращих студентів. Тепер він ставить перед студентами підвищені вимоги, чекаючи від кожного прояву тих же здібностей, якими сам володів у його віці. Виявляється вікова деформація і в тому, що старші викладачі, маючи власних дітей студентського віку, нерідко переносять спосіб взаємодії з ними на своїх учнів, поводячись з ними, як з дітьми. Це може оцінюватись студентами, що вважають себе дорослими людьми, як недостатньо тактовна поведінка.

Професійна деформація може виникати як наслідок тиску повторюваності – необхідності багаторазового відтворення одного і того ж курсу лекцій, практичних або лабораторних занять. У цьому випадку спостерігається

виникнення мовних стереотипів, що і веде до «закостеніння» курсу. Такий відпрацьований курс читати викладачеві легко, оскільки він викладається автоматично, водночас нецікаво, і у самого викладача знижується повага до самого себе, падає самооцінка і зростає тривожність. Емоційна привабливість педагогічної праці у зв'язку з цим може знижуватися, що інколи приводить до втрати майстерності. Для того, щоб уникнути деформуючого впливу багаторазового повторення одних і тих же відповідей, на консультаціях перед іспитами можна використовувати консультації в режимі телекомунікації. Вони надають допомогу в період підготовки до іспитів, наприклад, їх активно використовують викладачі нашого університету.

Для попередження симптомів професійної деформації корисно не лише щороку оновлювати зміст або форму викладу матеріалу, але й регулярно використовувати особливу форму викладу матеріалу та особливу форму зворотнього зв'язку з аудиторією – рейтинг. Рейтинг – це оцінка якості роботи викладача студентами.

З метою виявлення актуальних проблем формування та зміцнення авторитету викладача ВНЗ ми провели анкетування, в якому брали участь 300 викладачів університету. Питання анкети:

1. Які дії викладачів можуть:

- а) сприяти підвищенню авторитету;
- б) сприяти зменшенню або втраті авторитету;

2. Які якості викладача сприяють зростанню його авторитету?

3. Як змінилося уявлення про ідеального викладача під час Вашої роботи в університеті?

4. Які об'єктивні труднощі в зростанні авторитету викладача Ви могли б відмітити?

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що більшість викладачів розуміє зв'язок між рівнем свого авторитету та продуктивністю роботи. Відповідаючи на запитання про якості авторитетного викладача, колеги досить повно перераховували особистісні та професійні якості, усвідомлюючи їхню необхідність в процесі спілкування зі студентами.

Респонденти відзначили, що їм легше писати про властивості, аніж про вчинки. Таким чином, відповідаючи на запитання, які саме якості сприяють підвищенню авторитету викладачів, лише небагато опитуваних можуть трансформувати навіть названі, тобто усвідомлені якості у конкретні вчинки. Створюється враження, що така ситуація – один із наслідків недостатнього використання активних форм навчання.

Під час відповіді на питання про ідеал викладача респонденти розділилися на дві групи. До першої увійшли викладачі, що мали стаж роботи до 10 років. Більшість з них (71 %) вважала, що ідеал викладача не змінився з часу їхнього навчання. Їхні старші товариші (друга група – зі стажем 10–30 років) в переважній більшості випадків (93 %) відзначили,

що їхній ідеал змінився. Фіксуючи ці зміни, вони виділили такі позитивні і негативні моменти. Позитивним, на їхню думку, є зменшення психологічної дистанції між викладачем та студентом, виникнення тісніших, «безпосередніх форм спілкування». Негативним визнано зниження загального світогляду і інтелігентності викладача. Цікаво відзначити, що приблизно 20 % опитаних, відповідаючи на це питання, не перерахували ніяких властивостей і якостей ідеального викладача, а просто посилалися на високий ідеал, який вони наслідують все життя, називаючи прізвище викладача, у якого вони вчилися у ВНЗ і який став для них втіленням ідеалу.

Відповідаючи на запитання про об'єктивні труднощі посилення авторитету вищої школи, 0,5 % викладачів відмітили недостатню кількість знань із психології та педагогіки, необізнаність із новітніми способами і методами викладання у ВНЗ – 1 %. Низьку мотивацію до зростання лекторської майстерності викладача визнали 15 % респондентів.

Тому розглянемо, яка поведінка є очікуваною від людини в ролі викладача ВНЗ, тобто які спільні норми визначають сподівання по відношенню до його вчинків, і які форми поведінки в цій ролі протипоказані, тобто порушують позитивне уявлення про нього як сумлінного викладача, руйнуючи його авторитет. Роботи психологів і соціологів дали змогу виявити ряд таких якостей.

Перш за все, це – безумовна відповідність слова і справи. Коли безвідповідальний щодо своїх обов'язків викладач грамотно висловлює думки про порядність, говорить про відповідальне ставлення до праці, він викликає у слухачів скептицизм, втрату віри в силу високих слів і сприяє їхній суспільній пасивності.

Для визначення рейтингу викладачів студентам були запропоновані відповідні анкети із запитаннями. Ось декілька питань з цієї анкети: 1. Чи вважаєте Ви, що ваш викладач добре знає свій предмет? 2. Чи вважаєте Ви, що свій предмет він знає, але не вміє викладати? Після опрацювання анкети узагальнені, неперсоніфіковані результати повідомляються тільки самому викладачеві. Такий зворотній зв'язок дозволяє не лише підтримувати викладання на певному рівні, але й безперервно удосконалювати лекторську майстерність викладача.

З проведеного дослідження, можна зробити висновок, що психолого-педагогічні знання викладача щодо поняття «авторитет», його ролі у підтримці інтересу студентів до предмету сприятимуть прагненню педагогів створювати, зміцнювати та утримувати свій авторитет науково обґрунтованими та психолого-педагогічними шляхами: дослідницьким підходом до предмету, залученням студентів до процесу активної розумової діяльності, створенням ефекту співпраці; використанням персоніфікованої форми, налагодженням емоційних контактів з аудиторією, використанням особистісних здобутків в науково-дослідницькій діяльності тощо.

1. Зязюн І. А. Основи педагогічної майстерності / І. А. Зязюн. – М. : Освіта, 1989. – 303 с. **2.** Кузьміна Н. В. Поняття «педагогическая система» и критерии их оценки (Методы системного педагогического исследования) / Под. ред. Н. В. Кузьминой. – Л., 1980. – 112 с. **3.** Самуйленков Д. Ф. Майстерність, педагогічний такт і авторитет вчителя / Д. Ф. Самуйленков. – Смоленське видавництво, 1981. – 213 с. **4.** Степкин Ю. П. Исследование авторитета личности как социально-психологическое явление / Автореф. дисс. канд. психол. наук. – М. 1976. – 18 с. **5.** Таркова Л. П. Авторитетная личность / Л. П. Таркова. – М. : Знання, 1985. – 63 с. **6.** Шакуров Р. Х. Социально-психологические проблемы руководства педагогическим коллективом / Р. Х. Шакуров. – М. : Просвещение, 1983. – 208 с. **7.** Андріані І. П. Висоти ставлення авторитету вчителя / І. П. Андріані // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 8. – С. 2. **8.** Кондратьева С. Н. Понимание учителем личности учащегося / С. Н. Кондратьева // Вопросы психологии. – 1980. – № 5. – С. 9–14. **9.** Кондратьев М. Ю. Взаємозв'язок авторитету особистості і авторитету ролі вчителя / М. Ю. Кондратьев // Психологія. – 1987. – № 2. – С. 99–109. **10.** Исаев І. Ф. Професійно-педагогічна культура викладача / І. Ф. Исаев. – М. : Академія, 2002. – 208 с. **11.** Шерховин Ю. А. Возможные сопутствующие эффекты массовых информационных процессов и их социально-психологическая значимость // Прикладные проблемы социальной психологии / Под. ред. Е. В. Шороховой, В. П. Левкович. – М., 1973.

Рецензент: д.психол.н., професор О. О. Ставицький.